

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ЩОДО ПРАВА СЛІДУВАННЯ В АВТОРСЬКОМУ ПРАВІ

MODERN THEORETICAL AND LEGAL ISSUES ARISING ON RESALE RIGHT IN COPYRIGHT LAW

Самсін Р.І.,

*аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ*

У статті з теоретико-правової та практичної позицій розглядається специфічне авторське повноваження – право слідування. Пропонуються нові підходи до розуміння права слідування в авторському праві та класифікації авторських прав, надається класифікація об'єктів авторського права з позиції можливості реалізації права слідування, визначається правовий характер відносин, що виникають у зв'язку з реалізацією права на отримання виплат за правом слідування, а також визначається момент виникнення права слідування як особливого авторського повноваження.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, авторське право, право слідування, майнові права автора, авторське право на твори образотворчого мистецтва, класифікація творів.

В статье с теоретико-правовой и практической позиций рассматривается право следования в авторском праве. Предлагаются новые подходы к пониманию права следования и классификации авторских прав, дается классификация объектов авторского права с позиции возможности реализации права следования, определяется правовой характер отношений, возникающих в связи с реализацией права на получение выплат, а также определяется момент возникновения права следования как особого авторского полномочия.

Ключевые слова: право интеллектуальной собственности, авторское право, право следования, имущественные права автора, авторское право на произведения изобразительного искусства, классификация произведений.

The article with the theoretical and practical legal position is considered the right to succeed in copyright. Suggest new approaches to the understanding of the right destination and classification of copyright, given the classification of copyright from the perspective of the feasibility of right route defined the legal nature of the relations arising in connection with the realization of the right to receive payment, and is determined when the right sequence as a special author's credentials.

Key words: intellectual property right, copyright, right route, property rights of the author, copyright in works of fine art, works classification.

Постановка проблеми. Запровадження права слідування в законодавстві України стало однією з новел прийнятого 23 грудня 1993 року Закону України «Про авторське право і суміжні права» (далі – ЗУ про авторське право) [1]. Статтею 27 ЗУ про авторське право встановлювалось право автора твору образотворчого мистецтва, а в разі його смерті – його спадкоємців, упродовж встановленого законодавством строку дії авторського права користуватися щодо проданих автором оригіналів творів образотворчого мистецтва невідчужуваним правом на отримання 5% ціни кожного наступного продажу твору через аукціон, галерею, салон, крамницю тощо, що відбувається після першого його продажу, здійсненого автором твору (право слідування). Пізніше зазначене право збереглося в наступній редакції ЗУ про авторське право та було включене до Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [2].

Незважаючи на більш ніж 20 років існування права слідування в авторському праві України, воно залишається недостатньо дослідженим правовою наукою. Невизначеність і застарілість певних правових конструкцій не лише призводить до труднощів у практичній реалізації зазначеного права, а й гальмує вдосконалення національного законодавства щодо права слідування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання авторського права розглядаються в працях таких відомих учених-цивілістів, як О.М. Боярчук, О.В. Дзера, І.І. Дахно, А.С. Довгерт, В.А. Дозорцев, Ю.М. Капіца, Д. Ліпціг, А. Льюка, О.М. Пастухов, О.А. Підпригора, О.О. Підпригора, О.Д. Святоцький, А.П. Сергєєв, О.І. Харитоновна, Є.О. Харитонов, О.О. Штефан та інші. Водночас деякі теоретичні й практичні аспекти права слідування залишаються недостатньо дослідженими.

Метою статті є розгляд теоретико-правових і практичних питань, які виникають щодо права слідування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз юридичної літератури та законодавства дозволяє визначити декілька питань теоретико-правового й практичного характеру, що виникають у зв'язку з правом слідування в авторському праві. До них належать розуміння права слідування в авторському праві, нові підходи до класифікації авторських прав, аналіз видів авторських творів із позиції можливості поширення на них або реалізації права слідування, визначення правового характеру відносин, що виникають у зв'язку з реалізацією права на отримання виплат за правом слідування, а також з'ясування моменту виникнення права слідування як особливого авторського повноваження.

Термін «право слідування» та саме поняття права слідування походять із французького права («droit de suite»), де вони традиційно використовувались у законодавстві щодо нерухомого майна. З подальшим поширенням на всі речові права воно стало розкриватись через формулу «перехід права власності на майно до іншої особи не є підставою для припинення інших речових прав на це майно» [3, с. 395–396]. Завдяки притаманному юриспруденції застосуванню існуючих конструкцій до нових правовідносин право слідування починає поширюватись на відносини у сфері авторського права, а сам термін стає окремим терміном для позначення специфічного авторського повноваження.

Коли йдеться про право слідування в авторському праві, то мається на увазі право автора «слідувати» за своїм твором, беручи участь у прибутках, отриманих від перепродажу оригіналу цього твору.

Сьогодні підхід, коли термін «право слідування» використовується для позначення права автора на частку від суми, отриманої від перепродажу визначеного законодавством об'єкта авторського права, є застарілим, оскільки із часу його першого використання в законодавстві Франції в 1920 році в авторському праві України та країн-членів Європейського Союзу (далі – ЄС) було запроваджено цілу низку авторських повноважень, що характеризуються нерозривністю правового зв'язку автора з оригіналом його твору, хоча певною мірою це суперечить існуючому принципу незалежності права інтелектуальної власності від права власності на матеріальний об'єкт, у якому втілено об'єкт права інтелектуальної власності. У законодавстві України таке положення міститься в частині 1 статті 419 ЦК України. Водночас право слідування є не єдиним особливим авторським повноваженням, що обмежує абсолютність права власності на матеріальний об'єкт, у якому втілено твір. До подібних авторських повноважень можуть бути віднесені право автора на недоторканість твору (стаття 439 ЦК України, пункт 1 частини 1 статті 14 ЗУ про авторське право), право викупу оригіналу твору образотворчого мистецтва чи архітектури (частина 2 статті 12 ЗУ про авторське право) та право доступу до твору образотворчого мистецтва (стаття 26 ЗУ про авторське право).

Так, запровадження права на недоторканість твору пов'язується з філософськими поглядами, відповідно до яких результат інтелектуальної, творчої діяльності є відображенням індивідуальності автора. Розглядаючи питання змісту права на недоторканість твору, О.О. Штефан зазначає: «Автор має право вимагати, щоб його думки, втілені у творі, не видозмінювались, не спотворювались, а суспільство вправі претендувати на користування результатами творчості людського розуму в їх первинних формах» [4, с. 4]. Саме задля збереження твору в тому вигляді, у якому його було створено автором, останньому надається особливе право – право на недоторканість твору.

Другим особливим авторським повноваженням, спрямованим на обмеження абсолютності права власності на твір, є право, встановлене частиною 2 статті

12 ЗУ про авторське право, яка містить заборону власнику матеріального об'єкта, у якому втілено оригінал твору образотворчого мистецтва чи архітектури, руйнувати цей об'єкт без попереднього пропонування його авторові твору за ціну, що не перевищує вартості матеріалів, витрачених на його створення. У разі, якщо збереження об'єкта, у якому втілено оригінал твору, є неможливим, закон зобов'язує власника матеріального об'єкта, у якому втілено оригінал твору, дозволити авторові зробити копію твору у відповідній формі, а якщо це стосується архітектурної споруди – зробити фотографію цього архітектурного твору. Таке повноваження автора пропонується назвати «правом викупу».

На обмеження абсолютності права власності спрямовується також право доступу до твору образотворчого мистецтва, передбачене статтею 26 ЗУ про авторське право, яке полягає в тому, що під час передачі твору образотворчого мистецтва чи матеріального об'єкта, у якому втілено цей твір, у власність іншій особі автор має право вимагати доступу до цього твору з метою його використання для відтворення за умови, що це не порушує законні права й інтереси власника твору образотворчого мистецтва. Власник не може відмовити автору в доступі до твору без достатніх підстав.

Аналіз законодавства країн-членів ЄС показує, що сьогодні для позначення авторського повноваження, що полягає в праві автора брати участь у прибутках, отриманих від перепродажу оригіналу твору, часто використовуються інші терміни, зокрема «право на отримання винагороди з перепродажу екземплярів творів мистецтва», «право на додаткову вартість», «право на компенсацію» тощо. Отже, з огляду на традиційне розуміння права слідування виникає необхідність у переосмисленні його змісту в авторському праві. Термін «право слідування» в авторському праві пропонується застосовувати для позначення нерозривності зв'язку автора з оригіналом свого твору незалежно від того, кому належить на праві власності цей оригінал. У зазначеному розумінні, крім права автора на частку від суми продажу оригіналу твору, право слідування є ознакою права на недоторканість твору, права на викуп оригіналу твору та права доступу. У зв'язку із цим для позначення авторського повноваження, яке полягає в праві автора на отримання визначеної законом частки від суми кожного продажу оригіналу твору та сьогодні позначається терміном «право слідування», пропонується використовувати поняття «право автора на частку від суми продажу оригіналу твору».

Ще один аспект, що потребує уваги, полягає в тому, що законодавство України не визначає місце права слідування в традиційній системі авторських прав та не відносить його ні до особистих немайнових, ні до майнових прав автора. Погоджуючись із дослідниками, які наголошують на майновому характері права слідування, варто зазначити, що сам поділ авторських прав на особисті немайнові та майнові не здатен повною мірою розкрити їх особливості. Як вказує Р.Б. Шишка, поділ авторських прав (як і права інтелек-

туальної власності в цілому) на особисті немайнові та майнові права був виправданим за радянських часів, тоді як перехід на «приватницькі відносини» вимагає кардинальних змін і не дозволяє говорити про «абсолютний правовий зв'язок і залежність майнових та особистих немайнових прав» [5, с. 253].

Таким чином, доцільно визначити можливість застосування інших підстав для класифікації останніх. По-перше, залежно від здатності обмежувати абсолютність права власності пропонується виділяти авторські права, які не обмежують абсолютність права власності (наприклад, право на використання твору), та авторські права, які обмежують абсолютність права власності (зокрема, право на недоторканість твору, право слідування, право доступу й право викупу). По-друге, за ознакою можливості чи неможливості передачі або відчуження авторських прав виділяються авторські права, які можуть бути відчужені (майнові права автора, за винятком права слідування), та авторські права, відчуження яких неможливе (особисті немайнові права автора, право викупу, право доступу та право слідування). По-третє, залежно від можливості переходу в порядку спадкування виділяються авторські права, які можуть передаватися чи переходити в спадщину (майнові права, право слідування та права, що фактично переходять до спадкоємців на підставі закону, наприклад право на захист авторства та право на недоторканість твору), та авторські права, які не можуть передаватися чи переходити в спадщину (особисті немайнові права, за винятком права на недоторканість твору, право викупу та право доступу).

Теоретичного осмислення вимагає також характер правовідносин, що виникають у зв'язку з правом слідування. Така необхідність пов'язується з тим, що під час здійснення перепродажу визначеного законодавством об'єкта авторського права, на який поширюється право слідування, бенефіціар права слідування не виступає стороною відповідного правочину, водночас у нього виникає право на отримання виплат, а у визначеного законом суб'єкта правочину – обов'язок здійснити такі виплати. Таким чином, зобов'язання зі здійснення виплат за правом слідування, що виникають між бенефіціаром права слідування та особою, яка має здійснювати ці виплати, виникає на підставі закону, а не договору, тому має розглядатись як недоговорне.

На окрему увагу заслуговує питання визначення моменту виникнення права слідування. Право слідування належить до авторських прав, а стаття 437 ЦК України встановлює, що авторське право виникає з моменту створення твору. Аналогічне положення міститься в статті 11 ЗУ про авторське право. Причому додається, що для виникнення й здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких формальностей. Таким чином, логічно було б зробити висновок, що право слідування, як і будь-яке інше авторське право, виникає з моменту створення твору. Водночас у юридичній літературі існують різні підходи щодо моменту виникнення права слідування. Зокрема, Н.Є. Яркіна та В.Л. Му-

сіяка вважають, що право слідування виникає лише після першого відчуження твору [6, с. 212]. З таким підходом навряд чи можна погодитись.

Р. Дюма називає право слідування «можливим правом» [7, с. 180]. Аналізуючи судову практику Франції, учений спочатку також робить висновок, що право слідування виникає в момент, коли художник відчуває свій твір «щоб він міг «слідувати» за ним під час передачі в ті чи інші руки та отримувати прибуток, якщо твір стане предметом угоди». Однак далі автор уточнює: «Право слідування існує ще до початку його дійсного застосування <...> виникає не у зв'язку з продажем картини художника, а із самого початку складає частину його майнових прав. Воно виникає одночасно з правами, пов'язаними з твором». Отже,

Р. Дюма розрізняє момент виникнення та момент початку здійснення права слідування, вказуючи, що останнє підкоряється продажу твору [7, с. 182].

Оскільки початок здійснення права слідування фактично співпадає з виникненням права на отримання виплат за правом слідування, можна зробити висновок про необхідність розрізнити момент виникнення права слідування як особливого авторського повноваження (створення твору) та момент виникнення права на отримання виплат за правом слідування (здійснення перепродажу твору, що відбувається після першого його відчуження автором, на визначених законодавством умовах).

Висновки. Розуміння права слідування в авторському праві потребує переосмислення. Сьогодні право слідування варто розглядати як ознаку, що характеризує нерозривність зв'язку автора з оригіналом свого твору незалежно від того, кому належить на праві власності цей оригінал. У зазначеному розумінні, крім права автора на частку від суми перепродажу оригіналу твору, право слідування є притаманним таким авторським правам, як право на недоторканість твору, право на викуп оригіналу твору та право доступу до твору образотворчого мистецтва. У зв'язку із цим доцільно позначати авторське повноваження, що полягає в праві автора на отримання визначеної законом частки від суми кожного перепродажу визначеного законодавством об'єкта авторського права, яке в Законі України «Про авторське право і суміжні права» позначається терміном «право слідування», поняттям «право автора на частку від суми перепродажу оригіналу твору».

Класифікація авторських прав, крім їх поділу на особисті немайнові та майнові, може здійснюватись також за іншими підставами: здатністю обмежувати абсолютність права власності, ознакою можливості чи неможливості передачі або відчуження авторських прав, можливості переходу в порядку спадкування (виділяються авторські права, які можуть передаватися чи переходити в спадщину).

Крім віднесення об'єкта авторського права до творів образотворчого мистецтва, можливість поширення на нього права слідування або можливість реалізації цього права може залежати від включення його до конкретної групи творів з огляду на різні підстави класифікації.

Моментом виникнення права слідування необхідно вважати момент створення об'єкта авторського права, на який поширюється право слідування, а моментом виникнення права на отримання виплат за правом слідування – здійснення його перепродажу за встановлених законодавством умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 грудня 1993 року № 3792-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Гражданское право : [учебник] : в 3 т. / [Н.Д. Егоров, И.В. Елисеев и др.] ; отв. ред. А.П. Сергеев, Ю.К. Толстой. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК «Велби», Изд-во «Проспект», 2004– . – Т. 1. – 2004. – 776 с.
4. Штефан О.О. Зміст права на недоторканість і цілісність твору / О.О. Штефан // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2008. – № 1. – С. 3–7.
5. Шишка Р.Б. Охорона прав суб'єктів інтелектуальної власності у цивільному законодавстві України : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Р.Б. Шишка. – Х., 2004. – 468 с.
6. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) : у 8 т. / за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Х. : ФОП Лисяк Л.С., 2010–2013. – Т. 6 : Право інтелектуальної власності. – 2011. – 592 с.
7. Дюма Р. Литературная и художественная собственность. Авторское право Франции / Р. Дюма. – пер. с фр. – 2-е изд. – М. : Международные отношения, 1993. – 384 с.